International Finance and Accounting

Volume 2018 | Issue 4 Article 20

8-1-2018

THE METHODS OF FORMATION OF VALUE OF RESOURCES OF COMMERCIAL BANKS

I. Rakhmanov
Tashkent Financial institute

Follow this and additional works at: https://uzjournals.edu.uz/interfinance

Recommended Citation
Rakhmanov, I. (2018) "THE METHODS OF FORMATION OF VALUE OF RESOURCES OF COMMERCIAL BANKS," *International Finance and Accounting*: Vol. 2018 : Iss. 4 , Article 20.
Available at: https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2018/iss4/20

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in International Finance and Accounting by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

Рахманов И.Х. – ТМИ,
доцент, и.ф.н.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ РЕСУРСЛАРИ ҚИЙМАТИНИНГ ШАКЛЛАНИШ МЕТОДЛАРИ (ХОРИЖИЙ БАНКЛАР АМАЛИЁТИ МИСОЛИДА)

Мазкур мақолада тижорат банклари ресурслари қийматининг шаклланиш методлари ёритилган.

Таянч сўзлар: ресурс, ресурс қиймати, депозит, қарз маблағлари, субординар қарзлар, гибрид қарзлар, фоизли харажатлар, мажбуриятлар, негатив фоиз ставкаси, жорий ҳисобрақамлар, жамғарма депозитлари.

В данной статье рассматривается методы формирования стоимости ресурсов коммерческих банков.

Ключевые слова: ресурс, стоимость ресурсов, депозит, заемные средства, субординированные долговые обязательства, гибридные долговые обязательства, процентные расходы, обязательства, отрицательная процентная ставка, текущий счет, сберегательные депозиты.

In this article, we consider the methods of the formation of the cost of funds of commercial banks.

Key words: fund, cost of funds, deposit, borrowed funds, subordinated debt, hybrid debt, interest expenses, liabilities, negative interest rate, current accounts, saving accounts.

Кириш

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонида илғор халқаро тажрибада қўлланиладиган инструментлардан фойдаланган ҳолда пул-кредит сиёсатини янада такомиллаштириш, шунингдек банк тизимини ислоҳ қилишни чуқурлаштириш ва барқарорлигини таъминлаш, банкларнинг капиталлашув даражаси ва депозит базасини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлиги ва ишончлилигини мустаҳкамлаш белгилаб берилган эди[1].

Шунга мувофиқ, бугунги кунда хорижий банклар амалиётида тижорат банклари ресурслари қийматининг шаклланиш механизмини таҳлил қилиш, методикасини ўрганиш ва уларнинг илғор тажрибаларидан республикамиз банк амалиётида фойдаланиш юзасидан илмий тавсиялар ишлаб чиқиш муҳим ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ресурслар қийматини таҳлил қилишда асосан Евроҳудуднинг йирик банклари ҳудудлар кесимида, яъни Deutsche Bank (Германия), BNP Paribas (Франция), Unicredit (Италия), ABN Amro (Голландия) ва BBVA (Испания) банклари йиллик ҳисобот маълумотлари объект сифатида олинган. Шунингдек, Ҳиндистон Марказий банки (Ҳиндистон захира банки) томонидан ресурслар

қийматини аниқлашда фойдаланиладиган жорий ва жамғарма ҳисобрақамлардаги маблағлар қолдиғи коэффиценти (CASA ratio)ни ҳисоблаш методикаси ҳамда алоҳида олинган ресурслар қийматини ҳисоблаш методикасини ифодалашда Филаделфия Федерал Резерв банки тадқиқотлар департаменти томонидан эълон қилинган маълумотлардан фойдаланилган.

Тадқиқот методологияси

Таҳлил жараёнида маълумотларни статистик гуруҳлаш, қиёсий, трендли ҳамда солиштириш ва таққослаш усулларидан фойдаланилди. Мақолада трендли таҳлил даври 8 йилни (2010-2017 йй.) қамраб олган ва тенденциялар аниқланган.

Таҳлил ва натижалар

Ресурслар қийматини ҳисоблаш ҳар қандай пул маблағларини жалб этувчи ва уларни қайта жойлаштирувчи муассасалар учун зарур бўлиб ҳисобланади.

Банклар маблағлар манбалари ва уларнинг ресурслари қийматини тўлиқ англаш учун қуйидаги кўрсаткичлар таҳлил қилиниши ва солиштирилиши лозим[2]:

✓ Депозитлар: Жисмоний ва юридик шахслар, шунингдек банклар депозитларини ўз ичига олади (улугуржи ва чакана).

✓ Жами қарзлар: (қисқа муддатли, узоқ муддатли), (секьюритизациялашган, субординар таъминланмаган).

✓ Қисқа муддатли қарзлар: (12 ойга муддатгача сўндириладиган маблағлар киритилади, узоқ муддатли характерга эга маблағлар киритилмайди).

✓ Ўрта ва узоқ муддатли қарзлар: (узоқ муддатли ҳарактерга эга маблағлар, мисол учун қоплаш муддати 10 йил бўлган облигациялар).

✓ Субординар ва гибрид қарзлар.

Қуйидаги (1-жадвал) маълумотлар орқали Евроҳуҳуд банклари мажбуриятлари таркибини кўриб ўтишга ҳаракат қиламиз.

1-жалвалда келтирилган кўрсаткичлар банклар маблағлар маблағларининг асосини ташкил этади. 2010-2017 йиллар мобайнида Deutsche Bank депозитларининг мажбуриятлардаги ўртача улуши 33,4 фоизни ташкил этган бўлса, қарз маблағларининг улуши ўртача 12,7 фоизни ташкил этган. Шунингдек, 2010 йилга нисбатан 2017 йилда Deutsche Bank депозитларининг мажбуриятлардаги улуши +12,5 ва қарз маблағларининг мажбуриятлардаги улуши +1,1 фоизга ошган бўлса, субординар қарзлар эса, аксинча -1,1 фоизга камайган. Шунингдек, ABN Amro банкда депозитларнинг мажбуриятлардаги улуши +4,8 ва субординар қарзларининг мажбуриятлардаги улуши +0,4 фоизга ошган бўлса, қарз маблағлари эса, аксинча -2,7 фоизга камайган. Бошқа банкларда (BNP Paribas, Unicredit, BBVA) депозитларнинг мажбуриятлардаги улушининг ортиши, қарз ва субординар қарз маблағларининг эса, камайганлигини кузатишимиз мумкин.

1-жадвал

Еврохудуд банклари мажбуриятлари таркиби (йил охирига)[3]

Кўрсаткичлар	**Йиллар**								**2017 йилда 2010 йилга нисбатан ўзгариши**
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	
Deutsche Bank									
Депозитлар(%)	28,8	28,5	29,5	33,9	32,6	36,3	36,1	41,3	+ 12,5
Қарзлар(%)	13,3	11,4	12,1	13,2	12,1	12,5	12,8	14,4	+ 1,1
Субординар қарзлар(%)	0,7	0,6	0,6	0,8	0,6	0,4	0,4	0,4	- 0,3
BNP Paribas									
Депозитлар(%)	39,3	37,1	36,0	37,7	36,9	41,4	42,7	45,5	+ 6,2
Қарзлар(%)	12,2	9,4	10,4	11,4	10,1	9,3	8,7	8,9	- 3,3
Субординар қарзлар(%)	1,3	1,0	0,8	0,7	0,7	0,9	0,9	0,8	- 0,5
Unicredit									
Депозитлар(%)	58,7	59,8	60,4	64,1	65,0	65,4	67,8	75,4	+ 16,7
Қарзлар(%)	20,7	18,4	19,6	19,7	18,9	16,5	14,1	12,7	- 8,0
Субординар қарзлар(%)	2,7	2,7	2,3	2,5	2,3	2,2	1,9	1,6	- 1,1
ABN Amro									
Депозитлар(%)	63,3	62,2	62,5	64,9	62,3	67,2	64,5	68,1	+ 4,8
Қарзлар(%)	25,9	26,7	27,5	26,9	23,0	23,1	24,6	23,2	- 2,7
Субординар қарзлар(%)	2,2	2,2	2,6	2,2	2,2	2,6	3,0	2,6	+ 0,4
BBVA									
Депозитлар(%)	66,8	66,7	66,7	71,4	72,0	72,7	73,2	73,5	+ 6,7
Қарзлар(%)	19,9	17,8	17,0	13,9	9,4	9,5	11,1	10,0	- 9,9
Субординар қарзлар(%)	3,4	2,8	2,0	2,0	2,1	2,3	2,4	2,7	- 0,7

2010-2017 йиллар мобайнида барча банклар мажбуриятлари таркибида депозитлар улуши ўртача 9,4 фоизга ошган бўлса, қарз мажбуриятлари ва субординар қарзлар эса ўртача -4,6 ва -0,4 фоизга камайган. Бундан шуни хулоса қилиш мумкинки, банк мажбуриятлари таркибида бир кўрсаткич улушининг ўсиши иккинчи бир кўрсаткич улушининг камайишига таъсир қилмоқда. Бу эса, ўз навбатида банк ресурслари қийматига ҳам таъсир этади.

Қуйида (2-жадвал) Deutsche Bank ресурслари қийматини таҳлил қилиб ўтамиз.

2-жадвал

Deutsche Bank ресурслари қиймати[4]

Кўрсаткичлар	Йиллар								2017 йилда 2010 йилга нисбатан ўзгариши (+/-)
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Субординар қарз маблағлари	6,4	6,6	7,0	7,1	7,4	8,1	6,9	7,5	+1,1
Қисқа муддатли қарз маблағлари	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5	0,8	1,0	0,7	+0,1
Узоқ муддатли қарз маблағлари	0,9	1,1	1,7	1,2	1,3	0,9	1,0	1,1	+0,2
Қарз маблағлари	1,1	1,3	1,6	1,3	1,5	1,2	1,2	1,1	0
Депозитлар	0,9	1,3	1,1	0,9	0,9	0,7	0,7	0,8	-0,1

Deutsche Bank ресурслари қийматини ҳисоблашда асосий кўрсаткич сифатида улар бўйича фоиз харажатлари ва мажбуриятлар асосий турлари олинди. Шунингдек, банк мажбуриятларининг муайян ва асосий турларига эътибор қаратдик. Бошқа манбалар, мисол учун молиявий инструментлар ва деривативлар банк маблағлар манбалари ҳисобламаганлиги уларга эътибор қаратмадик. Лекин, банк ресурслари бир хил хусусиятга эга эмаслиги унинг қийматини аниқлашда чуқурроқ ёндашишни талаб этади.

Депозитлар бўйича ресурслар қиймати фоизли депозитлар бўйича харажатларнинг фоизли депозитлар ҳажмига нисбатан аниқланади. Яъни:

$$ДРҚ = \frac{ДБФХ}{ФД} \times 100\% \quad (1)$$

Бу ерда:

ДРҚ – депозит ресурслари қиймати;

ДБФХ – депозитлар бўйича фоизли харажатлар;

ФД – фоизли депозитлар.

Қарз маблағлари бўйича ресурслар қиймати эса, қарз маблағлари бўйича фоизли харажатларнинг банк мажбуриятлари таркибидаги қарз маблағларининг миқдори нисбати орқали аниқланади. Яъни:

$$ҚМРҚ = \frac{ҚМБФХ}{ҚММ} \times 100\% \quad (2)$$

Бу ерда:

ҚМРҚ – қарз маблағлари ресурслари қиймати;

ҚМБФХ – қарз маблағлари бўйича фоизли харажатлар;

ҚММ – қарз маблағлари миқдори.

Юқорида келтириб ўтилган формулалардан шуни хулоса қилиш мумкинки, ресурслар қиймати улар бўйича харажатларга тўғри ва уларнинг мажбуриятлар

таркибидаги улуши ва миқдорига эса, тескари пропорционал бўлиб ҳисобланади.

Қуйидаги (1-расм) маълумотлар орқали Deutsche Bank мисолида банк ресурслари қиймати ва уларнинг таркиби бўйича боғлиқликни кўриб ўтамиз.

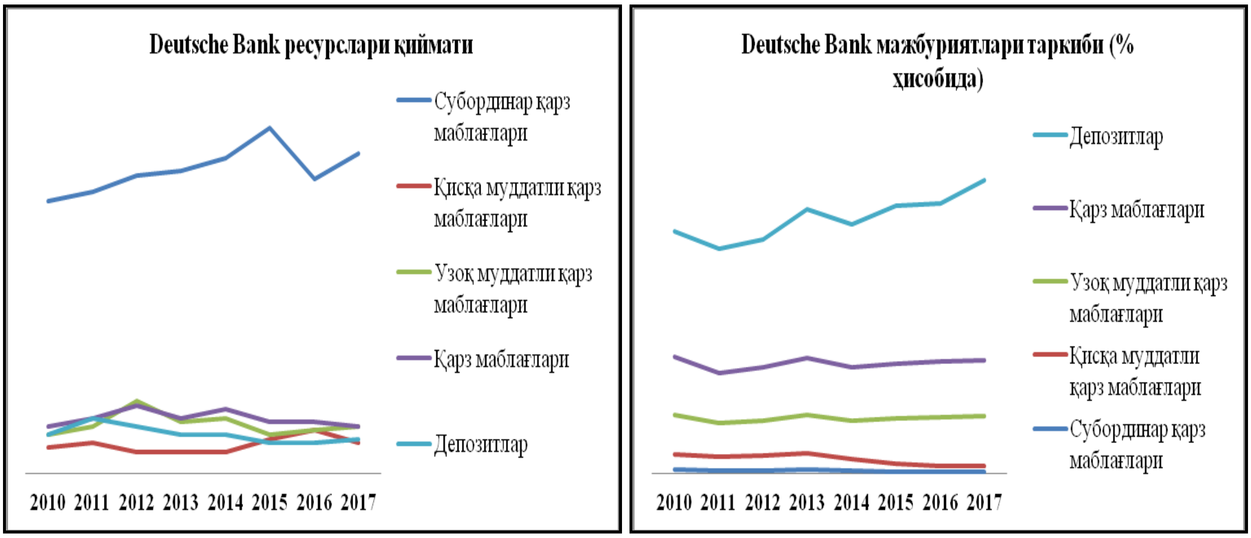

1-расм. Deutsche Bank ресурслари қиймати ва таркиби бўйича боғлиқлик[4]

Келтирилган (1-расм) маълумотлар орқали шуни кўриш мумкинки, Deutsche Bank ресурслари қиймати уларнинг мажбуриятлар таркибидаги улушига боғлиқ. Яъни, банк мажбуриятлари таркибида ресурслар улуши мазкур ресурсларнинг қийматига тескари пропорционал эканлигини кўришимиз мумкин. Лекин шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, юқорида келтирилган расм маълумотларида қисқа муддатли қарз мажбуриятларининг таъкидлаб ўтилган назарий фикрларимизга мос келмаслигини кўришимиз мумкин. Бунга асосий сабаб сифатида шуни таъкидлаш мумкинки, қисқа муддатли мажбуриятлар асосан ресурслар мувозанатини таъминлашга хизмат қилиш орқали уларнинг юқори рискларга дуч келишини рағбатлантиради.

Шунингдек, Европанинг бир қатор Марказий банклари нархлар барқарорлигини таъминлаш мақсадида негатив фоиз ставка сиёсати (NIRP)ни амалга оширмоқда.

Марказий банкларнинг самарали негатив фоиз ставка сиёсатини юритиш учун тайёргарлиги ва салоҳияти нархлар барқарорлигига эришиш ҳамда портфель мувозанатини қўллаб-қувватлашда уларнинг мажбуриятларини янада оширади.

Лекин шуни қайд этиш лозимки, сезувчан (ёпишқоқ) депозит ставкалари асосида негатив фоиз ставка сиёсати кам фоизли соф даромадлар туфайли банк рентабеллигини пасайтиради.

Агар негатив фоиз ставка сиёсати кредитлар бўйича фоиз ставкалари пасайишига таъсир этса, бу эса ўз навбатида банкларнинг рентабеллиги ва ликвидлилигини камайтириб, шунингдек, банклар пул бозорининг паст фоизлари натижасида улгуржи молиялаштиришни амалга ошира олмасалар,

депозитлар бўйича ҳам негатив ставкаларни қўллашни тақозо қилади. Шунингдек, банкларнинг соф фоизли маржаси, яъни соф фоизли даромадлари пасаяди.

Бошқа омиллар негатив фоиз ставка сиёсатининг фоиз маржаларига салбий таъсирини компенсация қилиши мумкин. Булар кредитлаш ҳажмининг ўсиши ва фоизсиз даромадларнинг ортиши бўлиб ҳисобланади.

Юқорида келтирилган методикада банк ресурсларининг тўлиқ таркиби нуқтаи назаридан келиб чиқиб ёндашилди. Мазкур методикага янада чуқурроқ ёндашган ҳолда ресурслар қийматининг банклар бўйича арзон ёки қиммат эканлигига аниқлик киритиш мақсадида кейинги методикани келтириб ўтамиз.

Мазкур методика жорий ҳисобрақамдаги ва жамғарма депозитларининг умумий депозитлардаги салмоғини аниқлаш орқали улар ресурслари қиймати даражасига баҳо берилади.

3-жадвал

Deutsche Bank ва ABN Amro банклари ресурслари қиймати[5]

Кўрсаткичлар	**Йиллар**							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Deutsche Bank								
Жорий ҳисобрақамлардаги маблағлар (млн €)	209,2	262,7	278,9	290,3	304,9	345,6	329,8	359,6
Жамғарма депозитлар (млн €)	140,9	136,1	126,	109,7	103,7	97,2	90,1	87,2
Жами депозитлар (млн €)	533,9	601,7	577,2	527,7	532,9	566,9	550,2	580,8
Ресурслар қиймати (%)	65,6	66,3	70,1	75,8	76,7	78,1	76,3	76,9
ABN Amro								
Жорий ҳисобрақамлардаги маблағлар (млн €)	83,4	75,8	76,5	81,9	112,8	121,8	122,4	130,2
Жамғарма депозитлар (млн €)	69,8	74,5	81,4	87,4	88,6	92,5	92,7	95,7
Жами депозитлар (млн €)	203,1	204,1	218,1	218,8	231,6	244,7	242,1	253,1
Ресурслар қиймати (%)	75,4	73,6	72,4	77,4	87,0	87,6	88,8	89,3

Юқорида келтирилган (3-жадвал) маълумотларда аниқланган банк ресурслари қиймати даражасини аниқлашда қуйидаги формулани келтириб ўтамиз.

$$\text{ЖЖҲМК} = \frac{\text{ЖҲМ+ЖД}}{\text{ЖМ}} \times 100\% \quad (3)$$

Бу ерда:

ЖЖҲМК – жорий ва жамғарма ҳисобрақамлардаги маблағлар коэффиценти;

ЖЖҲМ - жорий ҳисобрақамдаги маблағлар;

ЖД – жамғарма депозитлар;

ЖМ – жами депозитлар.

Мазкур кўрсаткичнинг юқори бўлиши мазкур банк маблағлари манбалари қиймати арзон эканлигидан ёхуд, аксинча, юқори бўлиши жалб этилган маблағлар қиймати юқори эканлигидан далолат беради. Банклар одатда талаб қилиб олингунча депозитларга фоиз тўламайди, шу билан бир қаторда жамғарма депозитлари бўйича фоиз ставкалари одатда жуда паст ва фиксирланган ставкада бўлади. Шунингдек, мазкур кўрсаткичнинг юқори бўлиши банклар соф фоизли маржа кўрсаткичининг ошишига сабаб бўлади. Ҳиндистонда мазкур кўрсаткичдан банк рентабеллиги кўрсаткичларини аниқлашда фойдаланилади. Лекин, банклар томонидан узоқ муддатли кредитлаш операцияларини амалга ошириш учун мазкур кўрсаткичга таяна олмайдилар.

Кейинги методика алоҳида олинган ресурслар қийматининг шаклланиши тўғрисида бўлиб, унда ресурс қийматини ҳисоблашнинг қуйидаги жаҳон тажрибаси методикасини келтириб ўтамиз[6].

$$\text{Ресурс қиймати} = \frac{\text{фоиз ставкаси+хизмат харажатлари+сотиб олиш харажатлари+суғурта}}{\text{(1-мажбурий захира талаблари)}} \quad (4)$$

Бунда, мисол учун бирор бир банк маълум миқдордаги ресурсни жалб қилиш учун бозор ставкасида мижозга депозитлар бўйича фоиз ставкасини таклиф этади ва шу йўл орқали ресурсни жалб этади. Банк бу орқали депозитлар бўйича самарадорликни ошириш мақсадида мазкур суммага бир қанча харажатларни киритиши талаб этилади. Мазкур харажатларга реклама, мижозларга қулайлик яратувчи инновацион банк хизматлари харажатлари ва бошқа харажатларни келтириш мумкин.

Лекин бу билан ресурслар қийматининг шаклланиши ниҳоясига етади, десак муболаға бўлади. Чунки, юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, (1-расм) банкларда қисқа муддатли қарз мажбуриятлари ва қисқа муддатли кредитларнинг номутаносиблиги келажакда бошқа ресурсларни жалб этишни кўзда тутади. Бунда эса, ўз навбатида маржинал қиймат юзага келади.

Хулоса ва таклифлар

Юқорида таъкидлаб ўтилганлардан келиб чиқиб, республикамиз банк тизимида ресурслар қиймати шаклланишининг қуйидаги алоҳида жиҳатларига эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

1. Банкларда ресурслар қийматининг шаклланишида мажбуриятлар таркибида мазкур ресурсларнинг улушига боғлиқлигига эътибор қаратиш лозим. Агарда мазкур принципга амал қилинса, банк рентабеллиги кўрсаткичлари барқарорлигига эришилади.

2. Марказий банк томонидан тижорат банклари ресурслари қийматини назорат қилиш лозим деб ҳисоблаймиз. Чунки, ресурслар қийматини назорат

қилиш банкларда ресурслар миқдорининг ўсиш тенденциясига ижобий таъсир этади ҳамда банклараро рақобат муҳитининг жадаллашишига хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. www.lex.uz (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси) – интернет сайти маълумотлари.
2. Cost of Funds on European Banks. Prepared for ACG Analytics, Inc, Washington DC. October, 2014-P.7.
3. Deutsche Bank (Германия) (*www.db.com)*, BNP Paribas (Франция) (*www.bnpparibasfortis.com),* Unicredit (Италия) (*www.unicreditgroup.eu)*, ABN Amro (Голландия) (*www.abnamro.com*) ва BBVA (Испания) (*www.bbva.com*) банкларининг 2010-2017 йй. йиллик ҳисобот материаллари.
4. Deutsche Bank(*www.db.com)*нинг 2010-2017 йй. йиллик ҳисобот маълумотлари.
5. Deutsche Bank (*www.db.com)* ва ABN Amro (*www.abnamro.com*) банкларининг 2010-2017 йй. йиллик ҳисобот маълумотлари.
6. www.philadelphiafed.org (Estimating the Cost of Your Banks Funds. Federal Reserve Bank of Philadelphia.May-June-1978.-P.12).